

UNITÁRIUS ÉLET

XXXV. ÉVFOLYAM 1. SZÁM

1981. JANUÁR—FEBRUÁR

Bartók Béla és az unitáriusok

Röviddel Budapestre kerülésem után, megüresedett a budapesti egyházközség kántori állása. Pályázó az állás betöltésére volt elég. Egyik értekezleten javasoltam, hogy az állást ne korteskedés, hanem relkészültség alapján töltsük be. Annál is inkább, mert olyan kiváló tagjai is vannak az egyházközségnek, mint *Bartók Béla*, aki biztosan segítségünkre lesz a felkészültség eldöntésében. Boldog emlékeztető gondnokunk, *Kelemen Béla*, azonnal mellém állt, s javasolta, hogy bizzanak meg engem *Bartók Béla* felkérésével. A jelenlevők hozzájárultak a javaslat-hoz, s így hárult rám a lehetetlennek tűnő feladat: a legendás nagyságú zeneszerző, „kutató” felkérése egy ilyen kicsiségnek látszó ügynek az eldöntésére, mint a kántori állás.

Nekem azonban nem látszott túlzásnak ez a lépés, mert én *Bartók Béla* rajongásával a szívemben jöttem Budapestre. Az a szerencse ért ugyanis, hogy az első világháború alatt *Zsizsmann Rezső*nek, a marosvásárhelyi városi zeneiskola fiatal tanárának lettem kis tehetségű, de annál lelkesebb tanítványa a zongora tanszakon. *Zsizsmann Rezső* *Bartók* legkorábbi apostola volt Erdélyben. Ő maga is kiváló művész volt, s zongora és orgona koncertjei híresek voltak a zenei világban országszerte. Amellett őt tartották az országrész legkiválóbb kísérőjének, s ebben a minőségben is hozzájárult, hogy *Bartók* művei műsorra kerüljenek. Négy évig voltam a tanítványa *Zsizsmann*nak, s ez alatt az idő alatt sokat hallottam tőle *Bartókról*, mint művészeiről és mint emberről is. Amikor a kolozsvári Teológián meghallottam, hogy *Bartók* (kisfiával, az akkor hatéves *Bélával*) áttért az unitárius vallásra, már mint régi „ismerőst” zártam a szívembe. (Áttérési Anyakönyv, 1916. 3. szám alatt.)

Arokháty Bélával, a jónevű református zeneszerzővel és karnaggal együtt el is jött *Bartók*, s végighallgatta a pályázók (kik közül *Nagy Sándorra* és *Gálna Sándorra* emlékszem) játékát. Minthogy az idő annyira előrehaladt, hogy szünetet kellett tartanunk, meghívtam *Bartókot* és *Arokhátyt* egy kis falatozóra a Koháry utcai templom egyik oldalán volt lakásunkba. A falatozást beszélgetés követte, s itt mondotta el *Bartók* az unitárius templomi zenére vonatkozó nézeteit. Engem főképpen az lepett meg, hogy milyen jól ismerte a régi, XVI. és XVII. század unitárius zenéjét, de az is, hogy mennyire ragaszkodott az istentiszteleti éneklés „a capella” jellegéhez. Az orgonát csak arra való tekintettel volt hajlandó megengedni, hogy a fővárosi unitárius gyülekezet elszokott az énekléstől. Azt azonban, hogy más zeneszerszám használatát is engedélyezzük, nem volt hajlandó elfogadni. Ez engem egyénileg lesújtott, mert épp akkoriban szer-

veztem meg egy zongora kvartettet (első hegedű a feleségem, második hegedű: a Bazilika karnagya, *Keltscha Nándor*, gordonka: *Kolestar*, zongora: *Jakobi Sándorné*), *Bartóknak* az volt a véleménye, hogy a kvartett adjon külön koncertet, istentisztelet után, de az istentisztelet folyamán ne játsszék. Kérésemre levélben is leírta erre vonatkozó nézeteit, s ez az a levél, melynek borítékját levéltáram-

Nagyszentmiklós 1881—New York 1945

ban megtaláltatok. 1940 őszén Amerikába ment, s így további összeköttetésünk megszakadt. De csak személy szerint. *Bartók* továbbra is befolyásolta az életemet.

1952-ben *Lancasterbe* jöttem lelkésznek, s alig-hogy idekerültem, *Bartók* azonnal megjelent az életemben. Egyik legkedvesebb hívem, *Mrs. John Chandler* felhívott egyik nap telefonon, s meghívott délutánra uzsonnára, amelyen — szerinte — nagy meglepetésben lesz részem. A meglepetés az

volt, hogy sógornője, Mrs Steven Fassett (Fassett-né, Illés Ágota) is ott volt, magyar nő, aki úgy beszélt magyarul, mint én, és Bartók-rajongó volt, mint én, mert a budapesti zeneakadémián tanítványa volt Bartóknak, Amerikába jövele után többször vendégül látta Bartókot, néha hetekig is, s akkor éppen egy Bartók-életrajzon dolgozott, mely aztán pár év múlva meg is jelent, mint az első — s mind máig legteljesebb — *Bartók életrajz Amerikában*. (Agatha Fassett: *The Naked Face of a Genius* — Egy lángész kendőzetlen arca.) A cím arra is utalni kívánt, hogy Ágota nemcsak a külső eseményeket írta meg Bartók életéről, hanem Bartók életét lélektani szempontból is ismertette — művein keresztül. Ezt viszont Bartók saját önvallomásában találta meg (346. old.) „Trough searching for my own path to follow, I came to believe one thing: that only from the entirely old can the entirely new be born. For all those complications that have been occurring in between the two, only obstructions standing in the way at many forks of the criss cross road. And after those first confusing steps, I finally found my way through, bypassing all those shapes and forms of growth that wedged themselves in between myself and that original strong, arrow-straight root, disregarding all the branches that sprouted from it at one time or another.”

Ezt az idézetet Ágota Bartók egy otthon megjelent művéből vette, ami biztosan sokkal szebb írá-

lyú, mint az én fordításom. Hoznom kell azonban azt mégis, mert Bartók életének fő célja benne van. Tehát, Bartók ezt írja: „Saját utamnak keresése közben rájöttem, hogy csak az egészen régiből születhetik az egészen új. A kettő között előállott változatok csak nehezítik a fejlődés ide-oda kanyargó útját. És az első zavaros lépések után végül is úgy találtam meg az én utamat, hogy elmellőztem a fejlődés ama formáit és árnyalatait, amelyek kiburjánzottak időről időre a kettő között.” Ez Bartók módszere, s ez volt a „módszere” Dávid Ferencnek is. Állandóan ismételte, hogy Jézus tiszta és világos tanításait „meghomályosították”. Ő tehát visszatért Jézus eredeti tanításaihoz, hogy azokból vezesse le az „egészen új”, a változott idők után is örök igaz vallásos igazságokat. Ezt az értelmezést aztán mind Ágota, mind a már említett lancasteri hiveim a magukévá tették.

(A szerző által említett alkalom utáni közgyűlésen választották meg a nemrégiben elhalt Nagy Sándort a budapesti gyülekezet kántorává. — Köszönjük dr. Szent-Iványi Sándor v. egyházi elnök visszaemlékezését és neki és feleségének további javulást és mielőbbi teljes jó egészséget kívánunk. — Szerk.)

Lancaster, USA

Dr. Szent-Iványi Sándor

ÚJESZTENDEI KÖSZÖNTÉS

Hagyomány, hogy újév első napján egyházunk vezetőit köszöntjük a Magyarországi Unitárius Egyház minden híve nevében.

Mi unitáriusok, ha a múltba nézünk, 400 évre tekintünk vissza, arra a földre, ahol megszületett a vallásszabadság eszméje, s amiért életét áldozta annyi mással együtt első püspökünk és egyházalapítónk, *Dávid Ferenc*.

Ady Endre írta az „... Ismeretlen Korvin-Kódex margójára” című írásában, hogy: „Erdély látott elsőnek mélyen be Európába. Jött a nagy égszakadás, jött a protestantizmus, és Erdély érezte legjobban, hogy ez lesz az ötödik, hatodik vagy nem tudom hányadik honfoglalás, de az lesz. S odakapcsolta magát Európához, lelkebe engedett mindent, ami jött... az egészen újat... Ázsia szélén egy kis ország akadt, Erdély volt az, mely ki merete mondani, hogy az embereknek hite pedig az ő maguk dolga. Innen indul meg a magyarok rajzása már előbb nyugati scholákra, Shakespeare születésének esztendejében itt ír már drámát *Karádi Pál* unitárius püspök...”

Eddig az idézet és hozzáteszem, *Bartók Béla* a huszadik század legnagyobb zeneköltője, aki a világszerte kibontakozó folklór irányzat úttörőjévé vált, elsőik között ismerve fel, hogy az utóromantika egyre inkább kiüresedő zenei nyelvezete már aligha alkalmas az új század tartalmának kifejezésére és mindezekelőtt a népzene érintetlen, archaikus rétegének megismerése kí-

nálkozik a megújulás tiszta forrásaként. Ezt a tiszta forrást *Bartók Béla* Erdélyben találta meg és valószínű, hogy Erdélyben ismerkedett meg az unitárius vallással is.

Főtisztelendő Püspök Úr, kedves Főgondnok Úr!

Ezen rövid köszöntő keretében nem lehet mindenről megemlékezni, amit Egyházunk felvirágoztatása érdekében együtt végeztek és végeznek ma is, már majdnem tíz éve. Csak két lényeges és fontos munkáról emlékezem meg.

Egyik az egyházi irodalmi munkásság, a másik egyházunk és hazánk javára a béke fenntartására végzett munkásságuk.

Püspök úr szorgalmazta és sajtó alá rendezte *Varga Béla* könyvét és a *Dávid Ferenc Breviáriumot*. Főgondnok Úr pedig *Berde Mózes*hez hasonlóan anyagilag járult hozzá kiadásukhoz. Ezen kiadványainkat eljuttattuk híveinkhez, akik nagy örömmel fogadták azokat.

Nagyon sok levelet kaptunk, melyekben hálásan megköszönik, hogy eljuttattuk otthonukba kiadványainkat. E sok levél közül egyet idézek: „A könyvet *Szép Jánosné*nek címezték. *Szép János* és *Szép Jánosné* elhunytak, én a menyük vagyok és római katolikus vallású. Lapjukat apósom, anyósom és férjem vallása tiszteletben tartásának gondolatával olvasom. Tisztelettel: *Szép Jenőné*, Mosonmagyaróvár.”

Mi, a hívek és vezetőink, akik a béke feltételei között új életet építünk a barátság és testvériség szellemében, hálával gondolunk mind-

azokra, akik fáradságot nem kímélve, minden alkalmat felhasználva biztosítják a békét. Mi unitáriusok és minden hazáját szerető ember, hisszük és valljuk, hogy a béke erői legyőzhetetlenek, a béke diadalmaszkodni fog és az emberiség számára új tavasz nyílik, mely eltemeti a háború rémét.

E gondolatok jegyében kívánok egyházunk minden híve nevében boldog új esztendőt és jó egészséget, hogy még sok éven át vezethessék egyházunkat.

Dr. Kiss József

Elhunyt

dr. Varga Imre püspök

A szlovákiai magyar református egyházkerület Kassa székhelye működött érdemes püspöke, *dr. Varga Imre* rövid szenvedés után dec. 10-én 75 éves korában elhunyt. December 14-én temették a kassai református templomból. A hazai református egyházat *dr. Kürti László* miskolci püspök képviselte a temetésen.

Dr. Varga Imre püspök meleg barátságot tanúsított a hazai unitárius egyház és annak vezetői iránt. Számos nemzetközi találkozón hosszasan beszélgettünk egyháza problémáiról. Értékes egyházi munkássága fennmaradt a krónikák lapjain. Áldott legyen emlékezete!

A Hazafias Népfront Országos kongresszusa

A Hazafias Népfront Országos kongresszusa márciusban tartja ülését Budapesten. Lapunk korai lapzárta miatt az előkészületekről nem tudunk érdeme szerint beszámolni.

A kongresszusi beszámoló vonatkozásában utalunk a napi és egyházi hetilapok beszámolóira.

A kongresszust megelőzően Sarlós István a Hazafias Népfront országos főtitkára jan. 13-án a hazai egyházak és felekezetek főpapjai, püspökei és elnökei

részére tájékoztatót tartott, melyet számos felszólalás követett. A találkozón jelen volt és felszólalt dr. Ferencz József püspök is.

Egyházunk egyetért azzal, hogy az idén kezdődő VI. Ötéves tervben mindnyájunknak cselekvően kell részt vennünk, mert ettől függ népünk jóléte és előhaladása, amint ezt Bartók Béla főgondnokunk is hangsúlyozta az unitárius egyház vezetői részére adott újévi fogadáson mondott válaszában.

Nyilatkozat a lefegyverzés érdekében

Az IARF 1980. évi novemberi rendes végrehajtó bizottsági ülésén egyházunk képviselőiben dr. Ferencz József püspök rendes tag és megfigyelőként Szent-Iványi Ilona püspöki titkár vettek részt.

Az ülés a végrehajtó bizottság amerikai tagja, dr. Eugen Pickett, az Amerikai Unitárius Univerzalista Egyház elnöke javaslatára, melyet püspökünk is támogatott, megerősítette az 1978. évi oxfordi kongresszus határozatát a nukleáris lefegyverzés sürgetése ügyében.

Az ülés a következő négy pontban foglalta össze a lefegyverzéssel kapcsolatos célokat:

1. A SALT-II. ratifikálása és a stratégiai fegyvereket korlátozó tárgyalások folytatása.

2. A nagy hatóerejű föld alatti kísérletek befejezésének sürgetése. (Az Egyesült Államok és a Szovjetunió között tárgyalások folynak e kísérletek betiltása érdekében.)

3. A fegyverkezésben felhasznált anyagok, elsősorban az atom gyártásának és alkalmazásának csökkentésére szóló tárgyalások szorgalmazása.

4. A nukleáris fegyverrel rendelkező államok tegyenek nyilatkozatot, hogy e fegyvereket elsőnek nem használják fel.

Az ülés előkészítette az 1981. évi Hollandiai Világkongresszus programját, és javaslatot tett az 1981-ben megválasztásra kerülő elnökség és tanács összetételére vonatkozóan. Az ülés elnöknek dr. Nikkyio Niwano-t, a Japán Szabadellvű Buddhisták szervezetének a Risho Kosei-Kai elnökét, az 1977. évi Templeton Egyházi Nobel Békédíj kitüntetettjét javasolta elnöknek. Dr. Niwano 1974-ben hazánkban is tett látogatást. A tanács tagjai között újraválasztásra javasolták dr. Ferencz József és dr. Kovács Lajos unitárius püspököket.

VISSZAEMLEKEZÉS

Részletek az 1980. dec. 14-én a budapesti templomban elhangzott és néhai R. Filep Imre halála 10. éves évfordulóján tartott templomi ünnepélyen elmondott gondolatokból.

Száz esztendővel ezelőtt nagy napjai voltak a budapesti unitárius gyülekezetnek. Anyaegyházközséggé alakultak és a templom és papilak nélküli gyülekezet állandó rendes lelkészt kapott az Angliában is tanult Derzsi Károly unitárius lelkész és tanár személyében. Beiktatása ünnepélyes keretek között történt az evangélikusok Deák téri iskolájának dísztermében, s azon jelen voltak az állami és városi hatóságok képviselői és a két protestáns egyház küldöttei. A beiktatást az unitáriusok akkori kolozsvári püspöke Ferencz József (1835—1928) végezte.

Derzsi Károly mintegy húsz esztendőre terjedő pesti papságának a derekán 1890-ben építették és szentelték fel mai templomunkat, mely ma is őrzi az egykori építészeti művészet formáit.

Derzsi Károly jó lelkész, neves prédikátor és tudós ember volt. Latinból lefordította *Szentábrahám* Mihály püspök (1683—1758) *Systaema universae theologiae christianae...* c. első nyomtatásban megjelent unitárius hittant (1737), „A keresztény hittudomány összege az unitáriusok szerint” címen, 1895-ben. Derzsi érezte, hogy a vasárnapi prédikációk nem elegendő szolgálatok a híveknek és a más vallású budapesti és vidéki érdeklődőknek. Ezért Unitárius Kis Könyvtár címen kiadványsorozatot indított, melyben részben saját és mások eredeti írásait, részben angol és amerikai unitárius teológusok műveit magyar fordításban közre adta. Arcképe megérdemelten függ a budapesti unitárius lelkészi iroda falán, szép olajfestményként.

A századforduló táján hazament Tordára tanárnak.

A szintén Angliában tanult Gál Miklós lelkész rövid néhány évi budapesti papszkodás után ugyancsak hazament Erdélybe.

Józan Miklós torockói lelkésznek Budapestre történt

kinevezése nagy eseménye volt az egyházközség életének. Több, mint negyven esztendőn át mint lelkész, 1902-től, mint esperes és 1922-től mint püspöki vikárius maradandó munkát végzett a budapesti és az ország unitáriusai körében. Ő töltötte be a leghosszabb ideig a budapesti lelkészi tisztelet. 1941-ben a marosvásárhelyi zsinaton püspökké választották, ekkor Kolozsvárra távozott és ott halt el 1946 januárjában. Józan Miklós egyházi beszédei két kötetben Kolozsvárt, püspöksége idején megjelentek. Számos írását őrzi az általa 1922-ben alapított budapesti Unitárius Értesítő és más egyházi lapunk is. Mint püspöki vikárius, a hazai többi felekezetekkel jó kapcsolatot épített ki, és tartott fenn. Erdemeinek méltatására egy külön előadás sem volt elegendő.

Az 1918 után Erdélyből átköltözött unitáriusokkal meggyarapodott gyülekezet gondozására Józan Miklós 1920-ban maga mellé vette Bíró Lajos lelkészt, akinek szép beszédeit örömmel hallgatta a gyülekezet. 1928-ban épült fel a második budapesti unitárius templom a Högyes Endre utcában, mely dr. Csíki Gábor lelkész, később püspöki helynök (1947—1957) munkásságát hirdeti. Szószékének mai pásztorja Bencze Márton lelkész.

1928 táján a főváros és az állam két unitárius hitoktató lelkészi állást létesített Budapesten, melyekre dr. Iván (korábban Jancsi) László és Pethő István nyertek kinevezést.

Ugyanebben az évben cserélt lelkészi állást Bíró Lajos Barabás István hódmezővásárhelyi lelkésszel, akinek érdemes munkássága átnyúlt a második világháború utáni esztendőkre is. Barabás István és presbitertársainak érdeme: szorgalmazták, hogy a Magyar Rádió a Nagy Ignác utcai — akkor Koháry utcai — mai templomunkból unitárius istentiszteleteket is közvetítsen.

Dr. Iván Lászlónak 1937-ben bekövetkezett halála után került Budapestre dr. Szent-Iványi Sándor, kolozsvári lelkész és teológiai professzor, aki Józan Miklós 1941-ben történt püspökké választásától 1946-

ban történt külföldre költözéséig a gyülekezet vezető lelkésze volt. Barabás Istvánnal együtt telt templomban hirdették az unitárius evangélium eszméit. Más-más teológiai iskolát képviseltek, de híveink méltán őrzik szolgálatuk emlékét.

Barabás István nyugalomba vonulása után pár évig Budapesten szolgált Buzogány Kálmán, 1944-ig erdélyi lelkész, aki 1952. dec. 31-ével nyugalomba vonult.

Egyik érdemes idősebb budapesti presbiterünk, aki fiatalabb éveiben a marosvásárhelyi gyülekezet egyik világi vezetője volt, javasolta Huszti János lelkésznek, e szócikk mai gazdájának, hogy a Filep Imrere való emlékezés csak akkor teljes, ha az elődokról is történik rövid visszaemlékezés. Most pótolom mulasztásomat, hogy a szóban elhangzott beszédben nem emlékeztem meg Szolga Ferenc budapesti munkásságáról, aki 1957-ben bekövetkezett váratlan haláláig, a gyülekezet legjobb adminisztrátora volt.

Filep Imre 1953-ban, aránylag fiatalon került Budapestre, korábbi erdélyi és hódmezővásárhelyi szolgálatai után. Munkássága idején ő is felvette a kapcsolatot az Állami Egyházügyi Hivatallal, mely 1951-ben kezdte meg érdemes munkásságát. Filep Imre szívesen és örömmel prédikált, igehirdetését másvallásúak közül is többen hallgatták. Amikor 1966-ban a püspöki helynökséget is vállára tették Pethő István (1957–1966) működése után, az ország unitáriusai körében is sokat szolgált. Az 1947-ben újra megindult Unitárius Életben is jelentek meg írásai. Munkássága idejére esik a templom megújítása 1968-ban, és emlékezetes emlékszinatunk tartása, melyet javaslatára tartottunk a Deák téri, szeretettel átengedett evangélikus templomban hatalmas közönség előtt, kiknek soraiban mintegy háromszáz külföldi résztvevő is volt.

Emlékezetesek maradnak szószéki szolgálatai és a vallásos félórák keretében rádión is közvetített beszédei.

Filep Imre 1959-ben magára vette a második világháború után 1947-től 1958-ig akadozó egyházi külföldi kapcsolataink felújításának és felfrissítésének a munkáját is. E téren végzett munkássága sok elismerést, de igaztalan bírálatot is vont maga után. Filep Imre prédikátori munkája talán ötvözete volt két elődjé, Józán Miklós és dr. Szent Iványi Sándor szolgálatainak. Józán Miklóstól vette át — akinek Erdélyben rövid ideig püspöki titkára is volt — a szószéki szolgálat külső formáihoz való ragaszkodást, a szépen beszélő prédikátori stílust. Még többet hatott rá dr. Szent-Iványi Sándor, akinek Kolozsvárt tanítványa volt, és akinek a modern eszmevilágot is tükröző beszédeit példaképének tekintette. Tőle tanulta meg már fiatalon azt, hogy a tartalmat a régi módszerek megváltoztatásával a mai kor igényeihez és a ma vallásos embere lelki szükségleteihez kell alakítani a prédikátornak. Modern beszédeket mondott, bátran szolt az új magyar szocialista állammal közös gondjainkról. Tanú erre élete utolsó karácsonyán, 1969-ben mondott beszéde is, melyet kivonatossan lapunk múlt számában közöltünk.

Az egyházvezető Filep Imrét 1968-tól helyettes püspöknek címezték. Ugyanis már ekkor megkezdődtek a tárgyalások az Állami Egyházügyi Hivatallal, hogy rendezzék, az Unitárius Egyház felemás jogi helyzetét. Gyakorlatilag már 1920 óta és a második világháború befejezése után még erősebben világossá vált, hogy a romániai unitárius püspök nem gyakorolhat joghatóságot Magyarországon unitáriusai felett. 1949-ben az új erdélyi unitárius egyházalkotmányrólunk, Magyarországiakról már nem szólhatott. Filep Imre kezdettől fogva azt az álláspontot képviselte az említett megbeszélések rendjén, hogy önálló egyházzá kell átalakulnunk, megőrizve a XVI. századra visszamenő püspöki formát. E munkát már halála után fejeztük be, és 1971-ben egyházunk önálló lett. E lépést az ősi erdélyi unitárius anyaszentegyház is szükségéből folyó tényként elismerte, és ma már teljes mértékben helyesli. Filep Imre szerette és ismerte Reményik Sándor erdélyi költőt, vele együtt mondhatta:

„Nem a mi dolgunk igazságot tenni,
a mi dolgunk csak igazabbá lenni”.

A tornyokat építeni akaró ember a szószék magasságáig jutott el. Ennél magasabbra unitárius lelkész nem is emelkedhetett. E szószék magasságából üzeni nekünk, megfáradó utódoknak Filep Imre Ady Endre szavaival: „A csillagszóró éjszakák ma sem engedik feledtetni az ember szépbe-szött hitét, S akik még vagytok őrzön, árván, Őrzők: vigyázzatok a strázsán.”

Az ünnepi emlék-istentiszteleten Ágai Karola operatársnő és Szendrey Karper László gitárművész elmélyült zenei számokkal áldoztak a tíz éve elhalt Filep Imre emlékének.

Dr. Ferencz József

Dr. Ferencz József püspök átadja a lelkézszenvelési oklevelet Szent-Iványi Ilonának, 1980. okt. 1-én.

TERMÉS

Pogomáts Béla egyetemi professzor, az Irodalomtörténeti Közlemények 1980. évi 4. számában részletes ismertetést adott a romániai magyar irodalomtudományi munkákról. Ennek kapcsán megemlékezett egyes Erdélyben megjelent magyar folyóiratokról, melyeknek jelentősége volt a romániai magyar irodalom kialakulása szempontjából. Itt emlékezett meg Kiss Jenő költő „Emberközelből” c. 1979-ben megjelent kötetéről is. E kötetéről írva így szolt: — A cím igen találó: a kolozsvári író valóban „emberközelből” látja az irodalmi élet jelen-

ségeit. Személyes emlékekben gazdag képet fest olyan író társairól, mint Dsida Jenő, Szabédi László, Asztalos István, Böződi György. (Szabédi és Böződi unitáriusok — szerk.)

— Emlékezéseinek dokumentumértéke van, így annak a képnek, amelyet a Kolozsvárott 1942–44-ben megjelent Termés című folyóiratról ad. A Termést annak idején Asztalos, Böződi, Jékely Zoltán és ő maga szerkesztette, de részt vett a szerkesztés munkájában az akkor frissen felfedezett népi tehetség; Horváth István is. Megjelenését Szentgericeai Jakab Jenő (kolozsvári könyvtáros, később unitárius lelkész, majd vállalati jogtanácsos) áldozatkészsége tette lehetővé. A

fiatalabb erdélyi írók fóruma volt, a népi írómozgalommal tartott fenn kapcsolatokat.

— A Termés köre az antifasiszta szellemi ellenálláshoz csatlakozott, nagy szerepe volt abban, hogy a negyvenes évek észak-erdélyi szellemi életében olyan nagy szerepet kaptak a nemzetiségi irodalom humanista és haladó hagyományai.

— A kolozsvári költő Szabédi Lászlóval és Böződi Györggyel együtt — azok közé tartozott, akiknek művészeti szemléletét és közéleti magatartását falusi származása és a parasztság életével fenntartott természetes kapcsolata szabta meg, s akiknek fejlődése a magyar népi mozgalom szellemi vonzásában alakult.

UNITÁRIUS MAGYAR HÍRLAPÍRÓK

Jóllehet Pi-Seng kínai nyomdász már 1040 körül nyomtatott agyagbetűkkel, a mai nyomdászat alapját képező betüöntést és a mozgatható betűket Gutenberg-Gensfleisch János mainzi nyomdász (1397—1468) találta fel.

Miután megszületett a könnyebb sokszorosítási lehetőség, a hagyományos nyilvános közlési módok (szónoklat, színház röpirat stb.) helyett lassan újságlevelek indultak, amelyek elvezettek az időszaki sajtóhoz.

Mind az egyesek, mind a kormányok felismerték a közvélemény befolyásolásának jobb lehetőségét, és hamar létrejöttek a hírlapok, így Németországban 1609-ben az augsburgi *Aviso*, a strassburgi *Relation*, Franciaországban 1631-ben a párizsi *Gazette*. Angliában is már a 17. sz. húszas éveiben megindultak az első hetilapok, míg 1702-ben itt keletkezett a világ első napilapja, a *Daily Courant*.

Hazánkban Hess András 1472-ben létesült budai nyomdája után, idővel több nyomda jött létre, amelyek számos könyvet, kiállványt, újságlevelet adtak ki. Azonban az első rendszeres megjelenésű hírlapunk, a II. Rákóczi Ferenc fejedelem által a szabadságharc félhivatalos lapjaként kiadott *Mercurius Hungaricus*, ill. a második számtól *Mercurius Veridicus ex Hungaria* (1705—1710) volt.

Ez tehát a magyar sajtó kezdete. Az azóta eltelt időszakról figyelemreméltó kiadványt jelentet meg az Akadémiai Kiadó, amelynek I. kötete *A magyar sajtó története, I. 1705—1848, Bp. 1979, 832 old.* nemrég hagyta el a nyomdát. Mind hírlap, mind folyóirat-irodalmunkat rendkívül részletesen tárgyalja.

A Rákóczi-szabadságharc leverése után Bél Mátyás adja ki az első lapot, a *Nova Posoniensia*-t, majd következik 1730-ban a német nyelvű budai *Mercurius*. Pozsonyban 1764-ben indul a *Pressburger Zeitung*. Bécsben adják ki 1771-ben magyar szerkesztők az *Anzeigen*-t, míg 1780-ban újból Pozsonyban Rát Mátyás a *Magyar Hirmondó*-t.

Erdélyben II. József ösztönzésére indul meg 1783-ban Nagyszebenben a *Siebenbürger Zeitung*. Az első ot-tani magyar lapot, az *Erdélyi Magyar Hírvivő*-t kezdetben ugyancsak Nagyszebenben adták ki, majd tovább Kolozsvárra. 1827-től létezett szintén Kolozsváron a *Hazai Híradó*, amely 1832-től az *Erdélyi Híradó* címet vette fel. Melléklapja volt a *Nemzeti Társalkodó*.

Az első román folyóiratot, a *Biblioteca Romaneasca*-t a budai Egyetemi Nyomda állította elő 1821-ben. Brassóban indult meg 1837-ben a *Foia Duminecii* hetilap, amely címét 1838-tól *Gazeta de Transilvania*-ra változtatta.

Bár a lapindításhoz szükséges engedély megszerzése a Kancelláriától, ill. a magyar Helytartótanáctól igen nehéz volt, utána pedig a cenzúra

képezett akadályt, időnként sikerült egy-egy érdekes lapot indítani, amely sok kitűnő tudósnak, politikusnak biztosított teret elgondolásai közlésére, képességei kifejtésére.

Jóleső érzéssel állapíthatjuk meg, hogy ebből a tevékenységből igen sok unitárius ember vette ki részét. Közülük a nevezetesebbek:

Aranyrákosi Székely Sándor, akinek költeményeit közli Döbrentei Gábor 1813-ban létesített *Erdélyi Múzeuma*. Szász Mózes kolozsvári lelkész ugyanebbe a folyóiratba ír az ókori népek nevelésügyéről, majd reformevolúcióról, szintén neveléstani értelemben.

Bölöni Farkas Sándor kezdetben Döbrentei mellett dolgozik az *Erdélyi Múzeumnál*, majd Amerikáról ír az 1819-ben Budapesten alapított *Tudományos Gyűjteményben*.

Az ő amerikai útleírásából közöl részleteket 1834-ben Széchenyi István gr. lapja, a *Jelenkor*, ill. melléklapja, a *Társalkodó*. Ugyancsak 1834-ben jelentek meg, **Bölöni Farkas Sándor** könyvének hatására tanulmányok az Akadémia kritikai folyóiratában, a *Tudománytárban*, amelyet Schedel-Toldy Ferenc szerkesztett. Ez így szólít fel a tapasztalatok hazai hasznosítására: „Vajha azoknak, kikben nemesebb szív dobog... bővebben megismerkednének e rendszerrel, s iparkodnának e hazában is állítani példát, melyet az óvilágnak az új adott.”

Hatott könyve azokra az ifjú utazókra is, akik Bajza József 1837-ben alapított *Athenaeum*-jában írták meg útítapasztalataikat. De hivatko-

zik reá Toldy Ferenc lapja, a *Figyelmező* is.

Brassai Sámuel volt a *Vasárnapi Újság* szerkesztője, amely **Bölöni Farkas Sándor** javaslatára az *Erdélyi Híradó* melléklapjaként indult 1834-ben. Ezt a lapot vette mintául a már említett *Foia Duminecii*.

A *Vasárnapi Újság* volt a század első felének legolcsóbb hetilapja. Feladatát eképpen jelölte meg a szerkesztő: „Általában minden aminek tudása az embert érdekelheti, tiszta, egyszerű, és tanulatlantól is megérthető írás módjával elő fog adni.” **Brassai** lapja engedett leginkább a hazai igényeknek, azaz lényegesen több, a hazai viszonyokhoz alkalmazkodó házi és mezei gazdaságot érintő hasznos tanácsot közölt. Ez biztosította 15 éves fennállását.

A *Tudománytár* közli 1836-ban **Brassai** „Bevezetés a növények organográfiájában” című természetfilozófiai tanulmányát.

Gedő József szentmihályfalvi literátor és **Kozma Gergely** szentgericei pap erőteljesen támogatták az *Erdélyi Múzeumot*. A Kolozsvári Unitárius Kollégium tanárai és diákjai pedig a *Mindenes Gyűjteményt*, az *Orpheust* és az *Urániát* pártolták.

Jakab Elek írását közli 1840-ben **Bajza Athenaeumja**.

Kriza Jánost versei alapján Petőfi egyik előfutárának tartották. Toldy és Vörösmarty is felfigyeltek reá. Toldy dicsérte „havasvilági egyszerű nekibúsult elhatározottságát”. **Kriza vezette** 1840-ig a *Vasárnapi Újság* „Külföldi hírek” rovatát.

Kijegyezte: **Liszka Tibor dr.**

KEREKI GÁBOR

Kereki Gábor Kolozsvárt végezte teológiai tanulmányait. Lelkészi oklevelének megszerzése után Kocsordon, később Budapesten szolgált. Innen utazott oxfordi tanulmányútra Angliába. Kétévi oxfordi tanulás után angolai gyülekezetben állást ajánlottak fel, melyet elfogadott, és egyik dél-angolai neves gyülekezetben szolgált éveken keresztül.

Innen került a ma már London egyik kerületét képező egykor ismert légikikötővel rendelkező Croydonba. Ez a város sokat szenvedett a második világháború alatt. Unitárius temploma és gyülekezeti hajléka is a német támadások áldozata lett.

Ma Croydonban új unitárius templom áll, mellette szép gyülekezeti terem, ahol a vasárnapi iskolai oktatást is tartják. E gyülekezet Kereki Gábor több mint tízeszázados lelképásztori munkája idején újra megerősödött. Szép öregotthonuk van, és a gyülekezetnek szerepe van a város társadalmi életében is. Lelkészeink angolai látogatásai alkalmával mindig szíves házigazdája a magyar unitáriusok oda látogató képviselőinek. Kereki

Gábort most igen szép kitüntetés érte. Az angolai unitáriusok tanácsülésén őt kérték fel az 1981-ben tartandó évi főtanácsi ülésük szónokául. E megtiszteltetésben csak a legjelesebb angolai unitárius lelkészek részesülnek. A szép kitüntetés alkalmából szeretettel köszöntjük.

Olvasóinkhoz

Értesítjük az UNITÁRIUS ÉLET kedves előfizetőit és olvasóit, hogy a papír és a nyomdai előállítási költségek emelkedése miatt a napilapok és az időszaki sajtótermékek ára 1981. január 1-vel átlagosan 20%-kal emelkedik.

Igy lapunk évi előfizetési ára 1981-től az eddigi évi 48 Ft-ról, évi 54 Ft-ra változott. Azok az előfizetők, akik 1980. dec. 31-ig fizettek elő 1981-re lapunkra, a régi áron kapják a lapot továbbra is. A jan. 1. után előfizetőkre azonban már az évi 54 Ft-os előfizetési ár az irányadó.

Előfizetőink és olvasóink megértő támogatását továbbra is szeretettel kérjük.

Csillag a máglyán — románul

Sütő András nagy sikert elért drámájáról, a Csillag a máglyán c. Szervét Mihály és Kálvin János életének tragikus összeütközését taglaló drámájáról több alkalommal írtunk már lapunkban.

Említést tettünk arról is, hogy a dráma német fordításban Svájcban, angol fordításban az Amerikai Egyesült Államokban megjelent. A Korunk c. kolozsvári szemléből örömmel értesültünk arról, hogy Sütő András drámatrilógiája románul is megjelent T. Z. Páskuly fordításában, Ion Jánosi bevezetőjével a Kritikon kiadásában. A három drámáról az ismert román esztéta, Liviu Petrescu részletes elemzést írt a Steaua egyik tavalyi számában. Petrescunak a Csillag a máglyán c. darabra, s általában a trilógiára vonatkozó megjegyzéseit Kántor Erzsébet fordításában, a Korunk nyomán a következőkben ismertetjük.

— Mind a pátoz, mind a drámai szerkezet szempontjából, a trilógia legérdekesebb darabjának a

Csillag a máglyán tartom; a két főszereplő ugyancsak a vallási és művelődési reformáció vezetői: Jean Calvin és Miguel Servet. A dráma első felvonásában a lázadás két vezetőjét a reformáció kezdeti idejében látjuk, a barikád egyazon oldalán, ugyanazon ellenséggel: a katólikus szellemmel szemben; közös hitvallásuk, a vallásszabadság, a türelem Jean Calvin Franciaország királyához intézett, csodálatosan fogalmazott panaszában foglalják... — De már az első felvonás második jelenetében kezd szétválni a szellemi és gondolati egységben élő két fiatalember útja: míg Miguel Servet tovább mélyíti az eretnekiség gondolatát, Jean Calvin, megijedvén a radikalizmus kilátásaitól, próbálja fékezni ezt a folyamatot, dogmává alakítja át magát a reformációt (melyet ő kezdeményezett). Ezzel lényegében volt ellenfeléhez közeledik. Ory főinkvizítorhoz; a reformáció tehát önmaga ellentétébe fordul. A második és harmadik felvonásban Calvin és Ser-

vet fokozatosan növekvő eltávolodása nyílt ellentété és konfliktussá alakul: Calvin vesztőhelyre küldi Servetet. Csodálatos dráma mind a fejlemények árnyaltsága, mind a magasrendű tragikum érzékeltetésében; a konfliktus — melyet az Egylocsiszar virágvasárnapja alig jelez — a Csillag a máglyában rendkívüli drámai feszültségre emelkedik.

— Sütő András drámai trilógiájának három darabja — bizonyos törvényszerűség és módszer betartásával — az emberi lázadás szellemének fejlődését követi nyomon; világosabban követhetők ezt a folyamatot, ha az író nem ebbe a sorrendbe rendezte volna a darabjait (a Kain és Ábellel kezdhetné és a Csillag a máglyánal végezhetné). Sokkal nyilvánvalóbb lett volna az út körköröségének jellege. Mindenképpen kiváló értékű mű áll azonban előttünk; nagy öröm, hogy most román fordításban is megjelent.

Debrecenben tiszteletbeli doktorrá avatták dr. Billy Grahamet

A debreceni Református Theológiai Akadémia január 9-én tiszteletbeli doktorává avatta dr. Billy Graham amerikai baptista lelkipásztort, a keresztény misszió és evangélizáció kimagasló személyiségét.

Dr. Billy Graham az 1974-ben megtartott nemzetközi evangélizációs világkongresszuson — annak elnökeként — hatékonyan részt vett a misszió és az evangélizáció fogalmának olyan értelmű módosításában, amely alkalmas arra, hogy a keresztényeket az emberiség megbékélése és a társadalmi igazságosság érdekében folytatott erőfeszítésekben fokozottabb felelősségvállalásra és közreműködésre mozgósítsa. Dr. Billy Graham ennek a felismerésnek az alapján azóta is következetesen munkálkodik, s ennek 1977-ben, Magyarországon tett látogatása alkalmával is bizonyosságát adta.

Az avatási ünnepélyen egyhá-

zunkat püspök és főgondnok képviselték.

Miklós Imre államtitkár a dr. B. Graham tiszteletére adott ebéden — többek közt ezeket mondta — „A mi időnkben, ahogy dr. Billy Graham az elmúlt évi Indianapoliban történt találkozásunkkor megfogalmazta: »a fennmaradás évtizedében«, a világnak, a népeknek, a sorukért felelős politikusoknak, de mindenkinek át kell éreznie a felelősséget az emberiség holnapjáért.”

Az összekötő hidakat nemcsak megőrizni, hanem azokon járni kell. Válaszában dr. Graham megállapította, hogy „a szocialista államban élő egyházak nagy átalakuláson mentek át... az egyházak felismerték azt a felelősséget, hogy együtt kell működniük a közös gondok területén. A magyarországi egyházak felismerték, hogy a tetteknek és a szavaknak a fontosságát.”

Dr. Billy Graham látogatást tett dr. Lékai László bíboros érseknél és tiszteletére a budapesti amerikai nagykövetség fogadást adott.

Sajtótájékoztató

Az Állami Egyházügyi Hivatal és a Magyar Újságírók Országos Szövetségének rendezésében, nov. 13-án sajtótájékoztatót rendeztek, melyen a külpolitikai kérdésekről Réti Ervin szerkesztő adott tájékoztatást, három kérdéscsoport köré fűzve mondanivalóit. Szólt az amerikai elnökválasztás eseményeiről, a közkeleti helyzetről és végül a lengyelországi eseményekről. A tájékoztatón több érdekes felszólalás hangzott el. Lapunkat a tájékoztatón Huszti János képviselte.

Passuth László

DÁVID FERENC RŐL

Utoljára szóltunk a gyulafehérvári fejedelmi kör legrokonszenvesebb alakjáról, Dávid Ferencről, aki — a kortársak szerint — olyan hatása alatt tartotta János Zsigmondot, hogy „a fejedelem szájából Dávid Ferenc beszélt”. Az unitárius vallásnak erdélyi alapítója tiszta, békés természetű, állandóan kutató, e kutatások során saját addigi téziseit is változtató, evolutív szellem volt, aki végül is saját meggyőződésének — néhány esztendővel történetünk bevégeztése után — vértanúja lesz.

Passuth László a *Víz tükrére krónikát írni* (1980) c. könyvének utószavából.

Nagyajtai Kovács István könyvajándéka az oxfordi Manchester College könyvtárának

A Magyar Könyvszemle 1979/4. számában jelent meg Dán Róbert Nagyajtai Kovács István című ismertetése, amelyben arra hívja fel a figyelmet, hogy az oxfordi Manchester College könyvtárában számos magyar, erdélyi vonatkozású antitrinitárius könyv található. Így többek között a viszonylag ritka Defensio Francisci Davidis második kiadása (1582-ből) és Enyedi György: Explicationes locorum Veteris et Novi Testamenti című munkája. Az

előbbi könyvek több forrásértékű kiadvánnyal együtt a XIX. század közepén, 1845-ben kerültek Nagyajtai Kovács István ajándékaként az MCO könyvtárába. E hungarikák bemutatása könyvtörténeti szempontokon túl ismételtén felhívja a figyelmet a hazai antitrinitáriusoknak, ill. unitáriusoknak a magyar-angol esztétörténeti kapcsolatokban betöltött jelentős szerepére.

Szent-Iványi István

Nagy Sándor (1912—1980)

Tudtuk, hogy beteg, aggódtunk érte. Mégis váratlanul ért 1980. november 23-án a szomorú hír, hogy: bevégeztetett.

Ürmösön született, édesapja, Nagy Árpád kezei alatt kezdte meg iskolai tanulmányait, majd Székelykeresztúron szerzett tanítói és unitárius kántori oklevelet. Innen ment egy évre egy kis erdélyi gyülekezetbe gyakorlati munkára. A tudásvágy tovább kergette, feljött Budapestre, elvégezte a Zeneakadémiát, és 1939-től a budapesti unitárius gyülekezet énekvezére lett, s e tisztét haláláig betöltötte. Nem kisebb ember, mint a bíráló bizottságban elnöklő Bartók Béla mondotta a próbaéneklések után, hogy a templomi gyülekezetnek orgonán játszani tudó, de elsősorban jól éneklő kántorra van szüksége. Nemegyszer előfordult, hogy az egész gyülekezet helyett ő énekelt, és a hívek csendben hallgatták éneklését.

1945. után úgy érezte, hogy munkásságát nagyobb területre kell kiterjesztenie. Előbb az Egyetemi Enekkarnak volt tagja, majd nyugalmába vonulásáig rendes énekese a Magyar Népköztársaság Honvéd Művészegyüttesének. E minőségben sokfelé eljutott, még Kinában is járt. Nagy hangverseny-pódiumokon és kis városok helyőrségeinek alkalmi színpadain egyforma lelkesedéssel végezte feladatát. Jó bajtárs és jó énekes volt. Ennek bizonyossága volt az, hogy egykori munkahelyének tagjai két autóbuszon jöttek el december 11-én a Rákoskeresztúri

temetőbe, és az egyházi szolgálat előtt, majd az urna elhelyezése után, a havas téli napon, Kodály Esti dalával búcsúztatták.

Egyházi munkásságát a Magyarországi Unitárius Egyház 1978. évi zsinata a kántornak adható legmagasabb egyházi kitüntetéssel ismerte el, amikor „tiszteletes címmel és palástviselési joggal” ruházta fel.

Egyik utolsó egyházi ténykedése is e minőségben történt, amikor 1980. október 1-én tartott zsinatunkon, mint palástviselő ő is megáldotta újonnan felszentelt lelkészünket, Szent-Iványi Ilonát. E jelenetre emlékezik a közölt kép is. Arca komoly volt, nemcsak ünnepélyes. Mintha tudta volna, hogy ennél nagyobb palástos szolgálatra életében már nem kerül sor.

A jó Isten szép családi élettel áldotta meg. Kovásznáról nősült, ahová, amikor tehette, feleségével együtt visszajárt. Eskető papja dr. Kovács Lajos kolozsvári püspök volt. Három gyermeke, vejei és menyé és az unokák igaz szívvel gyászolják. De gyászolja egyházunk egyeteme is, a palástviselő társak serege, és különösképpen a Budapesti Unitárius Egyházközség. Temetésén dr. Ferencz József püspök búcsúztatta, és a szolgálatban részt vett a budapesti gyülekezet két lelkésze, Bencze Márton és Huszti János.

Emlékezetét felrójuk az egyházközségi krónika lapjaira, és szívünkben örökre megőrizzük.

Dr. Ferencz József

Nagy Sándor utolsó palástos szolgálata. 1980. október 1-én megáldja felszentelésekor Szent-Iványi Ilona lelkésznot.

A kocsordiak temploma

A Belkereskedelmi Minisztérium Országos Idegenforgalmi Hivatalának lapja, az „UTAZÁSI MAGAZIN” 1980. évi őszi számában a fenti túlzó címen Gulay István tollából riport jelent meg a kocsordi unitárius templomról. Az egész oldalas riportot Szabóky Zsolt három színes fényképe díszíti. A képek a kocsordi templomot és tornyát, a kazettás mennyezetet és a templom belsejét ábrázolják, ahol a riportter Végh Mihály lelkészünkkel beszélget.

A riportban Gulay István Végh Mihály lelkéssel beszélgetve elmondja a gyülekezet megalakulásának történetét, szól a templom és a paplak felépítéséről, a nagy harangnak megvásárlásáról és a toronyba történt beemeléséről, az 1937—39. közti esztendőkről történetéről.

Gulay István riportját a következőképpen fejezi be: „A templom előtt tornác, a mennyezetkazetták magyar és székely motívumokkal kifestve (a templom első kinevezett lelkészének, Kereki Gábornak kezemunkája, aki ma London egyik kerületének unitárius lelkésze) egy darabka Erdély ez a templom. Ma már műemléki értékű, noha egyelőre nem élvez védeltséget. Fényképe azonban már több építészeti remeket bemutató kiadványban szerepelt; érdemes reá figyelni!”

A templomot 1938-ban ma már néhai Szinte László műszaki főtanácsos mérnök, unitárius hívünk tervezte.

A Hagia Sophia és az iszlám

A török földön járó magyar turisták mindegyike megtekinti az isztambuli Hagia Sophia néven ismert egykori templomot, mely ma múzeum. A hatodik században a harmincas évek derekán három évig építették ezt az istenhajlékot, hogy Bizánc legnagyobb temploma legyen. Előbb katolikus templom volt, majd 1051-től ortodox székesegyház. Konstantinápolynak — az egykori Bizáncnak — 1453-ban történt elfoglalása után a törökök mecsetté alakították át a templomot. A modern török állam 1935-ben az iszlám mecsetet múzeummá alakította át.

A pániszlám gondolat képviselői és szervezetei különösen az utóbbi években arra akarták rávenni a török kormányt, hogy az 1935. évi határozatot megváltoztatva újra engedélyezze ennek az épületnek mecsetként való használatát. Az egyik iszlám folyóirat közlése szerint a török kormány — esetleg egyelőre — csak a múzeum egyik épület-részének mecsetté való visszaállításához járult hozzá.

